

Modernizare prin loisir în România postcomunistă. Raționalizarea reprezentărilor sociale ale distracției

Norbert Petrovici

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

În această lucrare încerc să arăt că diferitele forme de loisir pot fi un factor al modernizării culturale în spațiul est-european postcomunist prin intermediul proceselor de raționalizare pe care le induc în schemele interpretative și acționale ale actorilor sociali. Vom exemplifica această teză prin intermediul analizei raționalizării reprezentărilor sociale de „distracție” în rândul studenților din Cluj-Napoca.

Problematică : raționalizare prin loisir

Loisirul poate induce raționalizare comportându-se ca un vehicul al modernizării și al schimbării sociale. Loisirul desemnează o serie de *scheme* perceptive și acționale prin care se gestionează individual și/sau colectiv timpul definit ca „liber” prin opoziție cu cel definit ca alocat „muncii”. Aceste scheme pot fi supuse unor procese de raționalizare prin emulația transformatoare a unor practici venite din alte spații sociale, precum cele occidentale, inducând astfel modernizarea mentalităților.

Spre deosebire de alte studii, vom aborda problematica schimbării sociale pornind de la occidentalizarea practicilor de loisir în

spațiul postcomunist est-european și mai ales în România, concentrându-ne în special asupra raționalizării schemelor interpretative. Având în vedere că tipurile de loisir practicate variază în funcție de poziția socială a actorilor sociali, am încercat să studiem transformările pornind de la un grup social pentru care loisirul este o activitate importantă a vieții cotidiene, respectiv a cărui identitate este legată de ea : studenții.

Lucrarea are cinci părți. În prima parte prezentăm pe scurt orientările în studiile de schimbare socială a loisirului și ideal tipurile de : raționalizare a lumii, raționalizare a sinelui și raționalizare a celuilalt. În secțiunea a doua argumentăm că studenții reprezintă un grup social relevant pentru studiul loisirului din punctul de vedere al

Notă. Mulțumesc lui Horia Domnariu, Teodor Nițu, Claudiu Bădescu, Alina Dăraban și Maria Larionescu pentru comentariile lor pertinente pe marginea acestui articol pe parcursul diferitelor etape ale elaborării lui. Îi sunt îndatorat lui Rudolf Poledna pentru discuțiile foarte utile din timpul cercetării și scrierii articolului. Evident, toate erorile și lipsurile îmi aparțin mie, și nu recenzorilor. Observații și comentarii pot fi trimise la adresa Norbert Petrovici@msn.com.

modernizării mentalităților în postcomunism. În datele empirice prezentate, un loc central în elaborarea identității studenților îl ocupă loisirul desemnat prin termenul „distracție”. În secțiunea a treia demonstrăm că acest termen desemnează o reprezentare socială. Tot aici vom încerca să conturăm conținutul ei. În secțiunea a patra verificăm ipoteza noastră, respectiv, pornind de la conținutul reprezentării, vom identifica palierele la care s-a produs raționalizarea loisirului. În ultima parte vom prezenta câteva concluzii, precizări și sugestii de continuare a cercetării.

Loisir, schimbare socială, raționalizare

În acest studiu vom încerca să evaluăm relația dintre loisir și raționalizare pornind de la ipoteza că loisirul poate constitui un spațiu acțional în care se poate *exersa* și care poate *induce* raționalizarea sinelui și a relațiilor cu celălalt. Loisirul este o acțiune socială, un comportament investit subiectiv cu un sens care ia în considerare comportamentul altor persoane (Weber, 1968). Noi credem că sensurile investite în această acțiune socială și modul în care actorii se raportează la aceste sensuri sunt și au fost raționalizate în spațiul postcomunist și acest proces a demarat încă din perioada comunistă.

Procese de raționalizare pot fi detectate și în perioada comunistă (Szelenyi, 1978; Szelenyi, Beckett, King, 1994). Raționalizarea este cointensivă cu modernitatea, iar în societatea comunistă o serie de subsisteme au fost supuse raționalizării (Chiribucă, 2002). Credem că relațiile cu sine și cu celălalt sunt astfel de subsisteme în care raționalizarea a început înainte de 1989, iar după această dată s-a intensificat procesul sub influența diferiților factori ai modernizării.

După 1989, o serie de forme și moduri noi ale loisirului de masă au pătruns în Europa de Est sau cele vechi s-au transformat sub impactul deschiderii spre societatea occidentală. Agenții interpretărilor tradiționale din spațiul public consideră că acestea (discoteca, barul, clubul, televiziunea) reprezintă forme decăzute ale stilului de viață occidental, ele fiind un vehicul indezirabil al unei involuții prin modernizare.

Ipoteza noastră este că o serie de transformări ale loisirului pot fi descrise prin intermediul proceselor induse de raționalizarea sinelui și a relațiilor cu ceilalți. Noile forme de loisir favorizează manifestarea sau chiar induc raționalizarea.

Loisirul este văzut ca un spațiu al sociabilității și al detensionării, acțiuni care sunt asociate, în mod tradițional, nonraționalității. Chiar și conceptualizările actuale continuă această viziune (Ariño, 1996; Voveil, 1996)¹. O excepție este Ginger (1996), care tratează relația dintre raționalitate și loisir, însă o face prin evitarea unei analize directe, propunând carisma ca un metaconcept. Raportul dintre loisir și raționalizare este mai puțin discutat. Practic, nu există o literatură pe acest domeniu².

Pentru a verifica ipoteza, vom utiliza următoarea strategie: vom construi trei ideal tipuri ale raționalizării – a lumii, a sinelui și a relațiilor cu ceilalți –, iar apoi, pornind de la un grup social pentru care loisirul reprezintă o activitate importantă, vom încerca să demonstrăm că poate fi descris folosind cele trei ideal tipuri. Ipoteza se falsifică dacă nu se poate realiza această descriere. Pentru a reuși în această întreprindere, am utilizat o serie de resurse conceptuale specifice paradigmei durkheimiene dintr-o perspectiva weberiană.

Raționalizarea lumii și a sinelui

În următoarele două subsecțiuni, vom prezenta trei ideal tipuri. Pornind de la ideal

tipul weberian al raționalizării lumii, deducem ideal tipurile de raționalizare a sinelui și a relațiilor cu celălalt.

Viziunile moderne asupra lumii sunt viziuni *demitologizate*: societatea modernă este *denaturalizată*, iar natura este *desocializată* (Habermas, 1984). Pe de o parte, societatea este văzută ca un dat natural asupra căruia omul poate să acționeze, ea este înțeleasă acum reflexiv. Societatea este văzută ca societate, respectiv ca un sistem de relații umane și culturale, o rețea de semnificații care pot fi contestate și supuse judecății. Pe de altă parte, natura a devenit un domeniu al obiectelor asupra cărora agentul uman poate acționa. Ea s-a diferențiat atât de lumea metafizică sau supranaturală, cât și de cea umană. Cele două procese au permis societății să-și intre în posesie.

Procesele de demitologizare s-au realizat pe două paliere. Primul este cel descris de Weber prin termenul „dezvrăjire” (*Entzauberung*) a religiei, iar al doilea este descris de Habermas (1984), cel al *resistematizării continue a sistemelor de credință*. Cele două procese pot fi descrise ca procese de *raționalizare* prin care, pe de o parte, elementele magice sunt periferizate treptat în cadrul gândirii religioase (dezvrăjirea), iar pe de altă parte, gândirea religioasă este reordonată continuu în sisteme conceptuale care cer și permit argumentarea. Prin raționalizare (și componenta sa majoră, reflexivitatea), societatea modernă nu numai că își intră în posesia sa ca societate, ci, mai mult, indivizii trec din posesia forțelor mitice și magice în posesia lor înșiși. Sinele modern este supus, acum, la presiunea argumentației și justificării propriilor acțiuni, care nu mai sunt întemeiabile pe sistemele de credințe religioase și pe autoritatea socială a celuilalt semnificativ și prestigios. Sinele *nu mai* este un „dar metafizic”; *ci* este un set de cogniții, aptitudini, motivații, sentimente, pulsioni acționale etc., organizate intern, legate simbolic de realitate; deci

contestabile la trei niveluri: (a) organizare internă, consistența lor, (b) perceperea realității, (c) legătura dintre realitate și lumea interioară. Pentru a se realiza, sinele trebuie să se întemeieze doar în el însuși, ca propriu proiect, prin raționalitatea sa.

Raționalizarea celuilalt și a sinelui

Etica protestantă este momentul culminant al raționalizării religioase. În acest context, sinele se realiza printr-o metodă sistematică prin care mijloacele, scopurile și valorile sunt supuse întemeierii și argumentării. Dar aceasta se întâmpla în condițiile controlului social religios. Acum sinele trebuie să-și găsească identitate în mod reflexiv prin sine. Și identitatea nu se poate realiza decât prin actualizare. Iar o actualizare pe verticală nu mai este posibilă sau nu mai este o opțiune reală, de vreme ce sistemele religioase tind să fie sau au fost periferizate în acest sens. Doar actualizarea orizontală spre celălalt tinde să fie sau este o opțiune reală.

Actualizarea e fundamentată pe încredere. Folosind termenii lui Giddens (2000, 117), încrederea „poate fi construită în contexte personalizate numai prin «deschiderea» sinelui spre celălalt”. Realizarea sinelui este actualizarea lui spre celălalt. O preocupare spre autoîmplinire, în care alteritatea este indispensabilă. Iar raționalizarea sinelui în acest sens a luat două forme: (a) realizare prin dragoste romantică, (b) realizare prin prietenie. *Dragostea romantică* este un proces de descoperire profundă a sinelui și a alterității, care presupune o intimitate crescută. Sunt relații în care „reciprocitatea autodezvăluirii” (Giddens, 2000, 117) este înconjurată de un aer idilic, emoțional și ipostaziant. *Prietenia* presupune loialitate, nu adevăr. Acesta este criteriul ei de validitate contestabil care este supus judecății. Sinele se poate manifesta doar în condițiile de securizare

emoțională. Prietenia este totodată un mijloc și un scop. Giddens, analizând problematica transformării intimității, nota despre prietenie: „Însoțind această tranziție, onoarea este înlocuită de loialitate, care nu are alt punct de sprijin decât acțiunea personală, iar sinceritatea este înlocuită de ceea ce am putea numi *autenticitate*: cerința ca celălalt să fie deschis și bine intenționat. Un prieten nu este cineva care spune adevărul, ci o persoană ce protejează stabilitatea emoțională a celuilalt” (Giddens, 2000, 113).

Realizarea sinelui este realizarea umanității și emoționalității de care dispune, care se concretizează printr-o legătură afectivă; prietenia e un scop în sine. Totodată, este și un mijloc. *Expresivitatea sinelui* se poate realiza doar în condițiile unei securități emoționale oferite de prietenie.

În restul lucrării, vom încerca să ilustrăm empiric teza noastră, pornind de la cazul României. Respectiv, vom arăta că procesele de raționalizare a sinelui și a relațiilor cu celălalt pot fi detectate în practicile de loisir postcomuniste.

Profesioniștii loisirului

Nu putem analiza loisirul în general. Pe de o parte, acest termen desemnează diferite practici pentru diferite categorii sociale, iar pe de altă parte, în gestiunea activității cotidiene a acestor grupuri, ele vor ocupa un loc mai mult sau mai puțin important. De aceea, ar fi relevantă analiza loisirului

unui grup social pentru care aceste practici joacă un rol important în stilul de viață și identitatea lor, astfel încât elaborarea și reprezentarea lor să fie cât mai complexă. Să fie niște „profesioniști ai loisirului”. Am putea identifica mai multe categorii sociale care să îndeplinească această condiție, însă credem că cea mai adecvată pentru studiul de față ar fi tinerii, datorită disponibilității lor pentru formele sociale noi, și apoi subcategoria studenților ar constitui subiecții ideali, datorită structurii bugetului lor de timp mult mai eliberat de constrângeri instituționale.

Dacă ipoteza noastră este corectă, studenții sunt într-adevăr niște „profesioniști ai loisirului” (o vom numi *ipoteza centralității*), identitatea studentului se va structura (și) în jurul practicilor de loisir.

Pe parcursul acestei lucrări, vom face referire la datele furnizate de un chestionar realizat în primăvara 2001 de Cercul Experimental de Sociologie de la Cluj-Napoca, bazat pe un eșantion reprezentativ al studenților din mediul universitar clujean. Pentru a verifica ipoteza centralității vom folosi din acest chestionar întrebarea referitoare la asocierile pe care le fac subiecții cuvântului „student” (vezi figura 2 în anexă).

Există două tipuri de asocieri pe care ni le furnizează întrebarea din chestionar. O *asociere directă* (cuvintele înscrise în dreptunghiurile direct legate de cuvântul „student”) și o *asociere indirectă* (cuvintele înscrise în cerculețele legate de dreptunghiuri). Dacă ipoteza e corectă, respectiv

Tabelul 1. Centralitatea loisirului în definirea identității de student

Distracție	Frecvențe	Procente	Procente cumulate
nici o asociere	433	49,84	49,84
asociere directă	340	39,08	50,16
asociere indirectă	96	11,08	
Total răspunsuri	870	100	100

Sursa. Date secundare, *Moduri și stiluri de viață ale studenților clujeți într-un mediu multicultural*, CES (2001)

loisirul e un termen central în structurarea identității studentului, proporția de asocieri directe și indirecte va fi mare.

Precum se vede din tabelul 1, jumătate din subiecți asociază cuvântul „student” cu „distracție”, cuvânt care desemnează generic practici ale loisirului. Faptului că el întrunește atâtea apariții este un argument în favoarea ipotezei noastre : loisirul reprezentat prin cuvântul „distracție” joacă un rol important în structurarea identității acestor actori sociali ca studenți. Datorită frecvenței ridicate de asocieri cu cuvântul „student”, un rol important în definiția identității grupului îl mai joacă și : „a studia”/„a învăța”, „libertate”, „flotant”. Prin urmare, putem să vorbim despre posibilitatea unui conținut elaborat colectiv al cuvântului „distracție” în rândul studenților. În continuare, ne propunem să explorăm conținutul acestui cuvânt important în elaborarea identității studentului. O vom face demonstrând că avem de-a face cu o reprezentare socială și îi vom explora conținutul cu ajutorul instrumentarului specific acestui concept. Construcția obiectului fiind esențială în această argumentație, vom acorda o importanță relativ mare secțiunii următoare în economia lucrării.

„Distracția” ca reprezentare socială

„Distracția” este un obiect polimorf³, dar care variază în jurul unei sau a unor axe semnificative⁴; care constituie o miză în termeni de identitate socială pentru studenți și pentru alți actori sociali cu care interacționează (distracția construiește dihotomia dintre tineri și maturi/adulți, pe de o parte, iar pe de alta între tineri și studenți), miză în cadrul unui grup fără instanțe care să îi regleze activitatea și credințele. În acest caz, putem vorbi despre o situație generatoare de reprezentări sociale (Molnier, 1997). Relevarea conținutului „distracție” este, de fapt, relevarea unei *reprezentări sociale*.

Reprezentarea socială este un concept care surprinde articulația la nivel *individual și grupal* a proceselor *sociale* în construcția de imagini asupra diferitelor obiecte ce constituie mize ale raporturilor dintre grupuri. Ea are două componente. Prima componentă este una *cognitivă* și redă caracterul activ al unei persoane sau al unui grup în apropierea (NU CUMVA APROPRIEREA) simbolică a unui obiect. A doua componentă este una *socială*, care indică faptul că ele sunt produse de emergență intersubiectivă, generate în procesele interacționale (Abric, 1996).

Abric (1976) este cel ce a lansat teoria cea mai influentă în ce privește *funcționarea* reprezentărilor sociale, care este totodată și o teorie a *structurii* lor. El propune ipoteza structurării conținutului unei reprezentări sociale în centru și periferie. *Centrul* reprezintă un cumul de semnificații stabile, ne-negociabile și partea netransformabilă a reprezentării sociale. El mai conține și „normele și regulile care nu pot fi transgresate fără a pune în pericol însăși reprezentarea” (Abric, 1997, 79). *Periferia* reprezintă un cumul de semnificații mult mai flexibile ce concretizează nucleul și îl apără prin faptul că se modifică ea însăși în cazul în care reprezentarea este contestată. Periferia se modulează la nivelul agentului social, constituind tocmai zona-tampon semnificativă unde socialul se articulează cu individualul. Semnificațiile centrale sunt produse colective, de aici stabilitatea lor.

Datele utilizate

Pentru a contura conținutul reprezentării sociale a „distracției”, vom folosi aceeași întrebare referitoare la asocierile pe care le fac subiecții relativ la cuvântul „student” (vezi figura 2 din anexă), însă de data aceasta vom reține asocierile la cuvântul „distracție”. Un procent de 39,08 din cei

chestionați au oferit ca asociere directă la cuvântul „student” termenul „distracție”, completând unul dintre cele patru pătrățele cu acest cuvânt (326 de subiecți). Din punctul nostru de vedere, sunt relevante doar conotații oferite de ei cuvântului „distracție”, și anume asocierile care le-au făcut ei mai departe în cele două cerculețe atașate pătrățului (vezi figura 2 din anexă).

Datele cantitative sunt dublate de o serie de informații calitative din interviuri și observații de teren. Prin interviuri am încercat să explorăm semnificațiile noțiunii de „distracție” ghidați de datele cantitative, iar observațiile de teren au fost făcute în câteva spații care se regăsesc în asocierile la cuvântul „distracție” (discotecă, bar, club, chef).

Metodologia utilizată

Subiecții au oferit o varietate de asocieri. Pentru a le prelucra, a fost nevoie să le reducem la câteva (respectiv 18). Acest lucru s-a făcut folosind două proceduri. Prima este reducția formelor – răspunsuri ca: „liber”, „libertate”, „eliberare” au fost plasate în categoria „liber”. A doua reducere a fost a cuvintelor cu sensuri asemănătoare – „colegi”, „prieteni”, „amici”, „mulțime” etc. la „sociabilitate”.

O conotație este cu atât mai centrală în conturarea semnificațiilor unui cuvânt cu cât apare în mai multe combinații cu alte

conotații (*centralitate relativă*)⁵. Pornind de la această idee, am construit un tabel al centralităților fiecărei conotații. Se obține un tabel de 18 linii și 18 coloane unde în fiecare căsuță avem centralitatea unei categorii relativ la altă categorie (o matrice simetrică)⁶. Pe *diagonală* obținem centralitatea relativă a unei categorii relativ la ea însăși, ceea ce nu are sens (de aceea am înlocuit numerele obținute cu 0 – fără efect asupra rezultatelor). Acesta este *tabelul centralității conotațiilor* (vezi tabelul 8 în anexe).

Pentru a detecta relațiile dintre conotațiile din tabelul de centralitate vom utiliza *scalarea multidimensională metrică clasică*. Prin această metodă, tabelul este tratat ca o matrice de proximitate. Datele pe care le *folosește* scalarea multidimensională sunt un set de distanțe între niște obiecte, în cazul nostru între conotații. Datele pe care le *oferă* metoda sunt un set de coordonate, pe n dimensiuni, ale acestor obiecte, ce permit construcția unei hărți a conotațiilor distracției. În mod ideal, numărul de dimensiuni necesare pentru a reprezenta distanțele este cât mai mic, pentru a putea vizualiza harta (mai mic sau egal cu trei). Dimensiunile pe care ni le va oferi metoda sunt dimensiuni latente, care structurează universul de conotații ale distracției. Exemplul clasic oferit pentru a ilustra utilizarea metodei este acela al unei hărți geografice. Dacă

Tabelul 2. Plasarea conotațiilor în categorii de conotații: reducția cuvintelor asemănătoare la un singur cuvânt. Câteva categorii neclare

Categorie	Conotații	Categorie	Conotații
bună dispoziție	bună dispoziție, umor, veselie	băieți-fete	fete, băieți
consum cultural	cinema, teatru, cultură, lectură, concert, calculator	rar-des	rar, des
<i>excitement</i>	nebunie, aventură, obosit	sport	fotbal, baschet, sport, sală de sport
sociabilitate	colegi, prieteni, amici, mulțime, oameni noi, anturaj, agape, sociabilitate	lene°	stat în pat, pierdut vremea, lene°
ora°	Cluj, în ora°	altele	zăpăcit, neatent, mult, visează, viață bună, muncă, decăzut

avem distanțele între o serie de orașe, metoda va crea o harta a acestora.

Conținutul „distracției”

Scalarea multidimensională oferă două tipuri de informații. Primul tip de informații sunt grupele de puncte. În cazul nostru, punctele care sunt grupate în mijlocul graficului au centralități mici, iar punctele plasate spre marginea graficului au centralități mari. Al doilea tip de informație este poziția relativă între puncte, respectiv dimensiunile pe care se structurează conotațiile, în cazul nostru, una orizontală și alta verticală. Între formele distracției prezentate în grafic există două tipuri de raporturi,

date de cele două axe: prima care opune discoteca chefului, iar a doua care opune discoteca și cheful socialității. Pentru a le interpreta, ne vom folosi de informațiile obținute în timpul interviurilor.

Axa orizontală. Unul dintre elementele obligatorii ale contextului distracției este prezența celorlalți. Toți subiecții intervievați declară că unul dintre elementele indispensabile în definirea situației ca distractivă este prezența alterității. Alteritatea este parte activă în construcția a ceea ce se numește „atmosferă”. Iar distracția presupune tocmai consum de atmosferă. Contextul de socialitate al distracției are două componente: cercul persoanelor *necunoscute* și cercul persoanelor *cunoscute*.

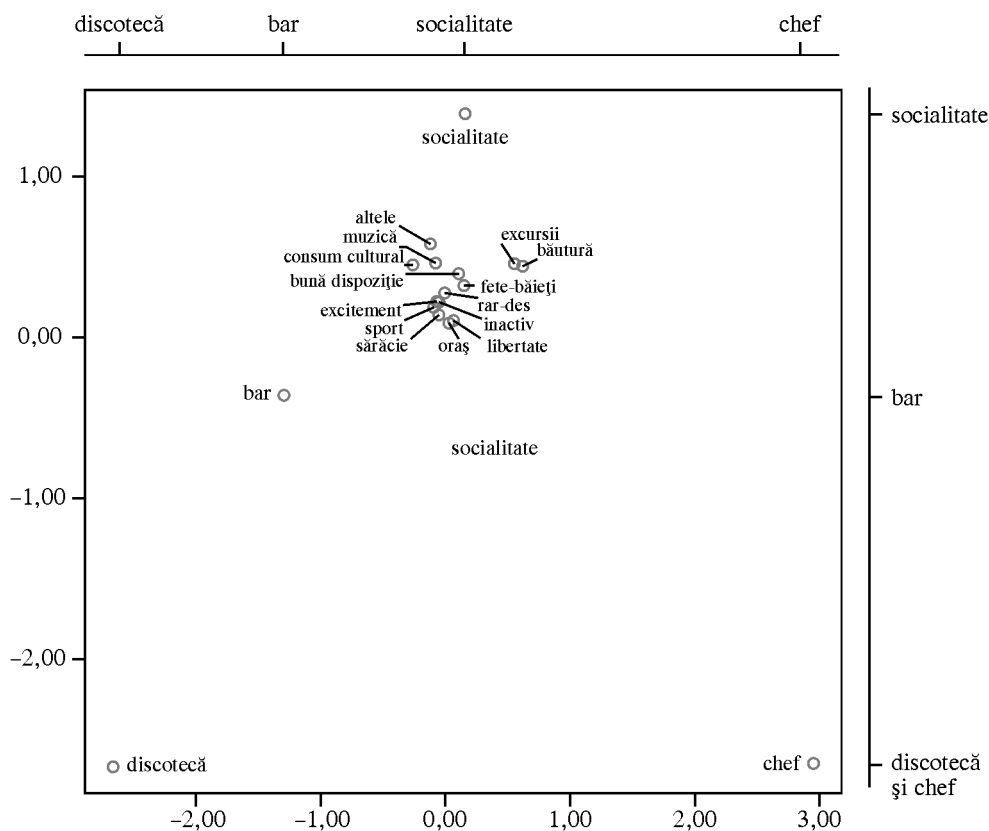

Fig. 1. Harta conotațiilor distracției obținută prin scalarea multidimensională a tabelului de centralitate

Tabelul 3. Măsuri de adecvare a modelului

<i>Normalized Raw Stress</i>	0,018
<i>Stress-I</i>	0,133
<i>Stress-II</i>	0,206
<i>S-Stress</i>	0,041
<i>Dispersion Accounted For (D.A.F.)</i>	0,982
<i>Tucker's Coefficient of Congruence</i>	0,991
<i>RSQ</i>	0,974

Notă. Am preferat să păstrăm toate cazurile °i deci toate categoriile de conotații, chiar dacă unele au avut centralități mici (datorită unor centralități absolute mici), prin urmare indicatorii de adecvare a modelului sunt astfel mai mici. Procedând astfel, nu am introdus distorsiuni prin omisiune.

Unul dintre procesele în care este antrenat actorul social este cel al ancorării sineității în *celălalt cunoscut*. Lipsa persoanelor cunoscute din cadrul contextului de socialitate este percepută ca o stare de disconfort. Aceasta pentru că distracția este o acțiune expresivă prin care (a) sinele se relevă și (b) o parte a normelor se suspendă pentru a se instaura *carnavalescul*. Se relevă prin carnavalesc. Prin grupul de cunoscuți el se poate apăra de două riscuri. Primul risc este acela că în procesul de dezvăluire ar putea să fie rănit, prin faptul că ceilalți îl resping (apărarea sinelui de hilar). Acest risc se reduce mult în cadrul grupului de cunoscuți. Al doilea risc este că procesul de dezvăluire a sinelui are loc în contextul suspendării unei părți a normelor. În cadrele normalului cotidian, a dansa, a râde (mult și zgomotos) sau a avea mișcări lascive, a bea sunt fapte deviante. Prin distracție, ele sunt instaurate *ca și cum* ar fi normale. Caracterul de devianță este suspendat, însă fără ca acest lucru să conducă totuși la instaurarea unei realități ontologice distincte și independente. Această lume nouă va fi *tot* o lume a anormalului, chiar dacă local se încearcă să se eludeze acest fapt. Sinele are nevoie de o ancorare în celălalt cunoscut tocmai ca o garanție a faptului că anormalitatea lumii în care a intrat nu poate să-l afecteze. El se distanțează de această nouă lume, dar nu suficient de mult pentru a nu

se putea identifica temporar cu ea sau chiar să o considere ca o lume ideală. Ceilalți care îl cunosc pot să ateste că el *nu* este precum s-ar putea înțelege din acest context. Dar tot ceilalți care îl cunosc sunt necesari pentru acreditarea faptului că el este ceea ce pretinde în acest context, sinele său este acesta care se „prostește”, care se „distrează”.

Noua lume locală, înființată prin distracție, este o lume cu un statut ontologic precar. Și aceasta datorită dublului joc al sinelui, care se identifică și se distanțează de lumea instaurată prin distracție. Ținerea ei în ființă și accentuarea caracterului de precaritate se realizează prin *ludic* și mai ales printr-un tip special de ludic: joaca. Acțiunile performate (ritualizate sau nu) sunt luate în joacă. Totul se desfășoară *ca și cum* ar fi serios. Ținerea acestei lumi în ființă și diminuarea caracterului de precaritate se face prin *carnavalesc*. Distracția ia forma unui carnaval în care toată lumea pretinde că este cineva „prin costumație” și în același timp nu e. Prin grupul de cunoscuți, individul poate să valideze că acest „costum” e cel adevărat și totodată că nu este cel „real” al sinelui „serios”. Băutura și excitanțele senzoriale joacă un rol asemănător carnavalescului. Ele mediază suspendarea normativă, deci facilitează independentizarea și înființarea acestei lumi, diminuând precaritatea sa.

Celălalt necunoscut constituie un „comutator” ontologic. El are putere de înființare sau de desființare a acestei lumi precare. Dacă el nu participă la procesul sinelui de înființare (prin crearea „atmosferei”), el poate să îl periclitaze, inhibându-l. Dacă împreună cu sinele participă și celălalt cunoscut la procesul de înființare, caracterul de precaritate poate fi mult redus, însă e puțin probabil să fie redus în totalitate (e posibil totuși în momentele de pierdere temporară a conștiinței prin surescitare sau prin abuzul de excitante).

Importanța pe care o are celălalt în construcția contextului trimite către tipuri de distracție percepute ca fiind diferite. Importanța celui alt necunoscut este majoră în discotecă și în baruri și scade în grupurile de prieteni și amici și la chefuri (unde de cele mai multe ori sunt numai persoane cunoscute). Iar importanța celui alt cunoscut este mai puțin semnificativă în discotecă și baruri și e mai accentuată în grupurile de amici și prieteni și la chefuri. Tocmai această diferențiere o surprinde dimensiunea orizontală: dialectica dintre importanța celui necunoscut și a celui cunoscut.

Axa verticală. Majoritatea subiecților intervievați neagă orice intenție de natură sexuală în dorința de a merge într-o discotecă sau la un chef. Ei acordă însă o mare importanță înfățișării. Se îmbracă conform ultimei mode vestimentare; depun eforturi să arate cât mai atrăgători; la chefuri și mai ales în discotecă se dansează în mod provocator, în unele discotecă sunt angajate, tocmai în acest sens, animatoare. Am putea descrie acest joc ca o *denegare*. E o înțelegere tacită între actori și totodată față de ei înșiși. Ei aleg aceste cadre sociale

pentru a se distra, nu le frecventează în alte scopuri. De îndată ce sexualitatea ar fi un scop deschis, însăși distracția ar avea de suferit. Ceea ce până atunci a fost un mijloc, sexualitatea, devine un scop, dislocându-l pe cel curent, distracția. Recunoașterea deschisă a intenționalității lor de natură sexuală are și influențe asupra statutului actorilor sociali. Intensitatea negației este diferențiată pe sexe. E prezentă mai puțin în discursul studenților și e prezentă mai des în discursul studentelor intervievate. La studente, recunoașterea ar avea un statut relativ negativ, riscând etichetări defavorabile. La studenți, pentru care masculinitatea joacă un rol identitar mai important, există o recunoașterea mai deschisă (dar nu foarte deschisă) în comparație cu cei pentru care aceasta nu joacă un rol atât de important.

Sexualitatea ca mijloc al distracției este restricționată în mod diferențiat în variatele contexte de socialitate. În grupurile de prieteni și amici, sexualitatea va fi mai puțin prezentă decât în discotecă sau la chefuri. Restricția se face pe două linii: tabuurile sexualității (de exemplu, grupurile de prieteni de același sex) și constrângerile amicitiei (înțelegerea implicite sau explicite între amici).

Dimensiunea verticală, relevată de scala-re multidimensională, surprinde importanța sexualității ca mijloc al distracției în diferitele cadre de socialitate. Însă această dimensiune mai poate fi interpretată și altfel. În funcție de modul de distracție din punctul de vedere al activității fizice: solicitant sau mai puțin solicitant fizic. Modul de distracție într-o discotecă sau la un chef este mai solicitant fizic (unde se dansează) decât distracția cu un grup de prieteni,

Tabelul 4. Axa nefamiliarității celui alt

Importanța celui alt	Discotecă	Bar	Grup de prieteni și amici	Chef
cunoscut	-	→	→	+
necunoscut	+	→	→	-

Tabelul 5. Axa orientării hedonice

	Discotecă °i chef	Bar	Grup de prieteni °i amici
importanța sexualității	+ —————▶—		
intensitatea solicitării fizice	+ —————▶—		

amici (unde de obicei se râde, se povestesc situații amuzante). Distracția înseamnă ceva activ. A te „distra” înseamnă a face ceva, a merge undeva sau a te întâlni cu cineva. Această interpretare este și ea confirmată de interviuri.

Structurarea conotațiilor pe cele două dimensiuni indică două tensiuni în cadrul nucleului central. Prima tensiune este între persoanele cunoscute și necunoscute în contextului distracției. A doua tensiune este între sexualitate și non-sexualitate ca mijloc al distracției sau solicitare și non-solicitare fizică. Ceea ce au ele în comun este modul de raportare și utilizare a *celuilalt* în distracție. Prin urmare, componenta primară a nucleului dur, elementul care tematizează și structurează distracția, este *socialitatea*. Iar socialitatea e înțeleasă în două moduri. Primul mod este cel al familiarității celui-lalt, al doilea mod este unul hedonistic.

Structura reprezentărilor „distracției”

Ceea ce au în *comun* conotațiile din figura 2 este socialitatea. Ele indică variatele contexte ale socialității specifice practicilor de distracție. Ceea ce le *diferențiază* este centralitatea lor. Pentru marea majoritate a studenților, discoteca, barul, cheful, grupul de prieteni și amici constituie contextele privilegiate ale distracției. Însă subiecții mai indică o serie de contexte caracteristice unor grupuri mai restrânse: muzica, sentimentul de libertate, băutura, buna dispoziție.

Periferia constituie „interfața între nodul central și situația concretă în care se elaborează sau funcționează reprezentarea” socială (Abric, 1997, 118). Periferia este o zonă-tampon, în care nodul central este

articulat contextului imediat și particular. Conotațiile constituie contextele de articulare a nucleului dur: socialitatea. Periferia este stratificată, în acest caz, la rândul său, în trei centuri de specificitate: (1) contextele privilegiate (comune majorității respondenților: discoteca, cheful, barul, grupul de prieteni); (2) contextele mai puțin privilegiate (caracteristice unor grupuri: muzica, sportul, sentimentul de libertate etc.); (3) contextele individuale (caracteristice individului, cuvântul și forma lui particulară oferită: „cinema”, „băută”, „nebulnie”, „veselie”, „obosit”).

Nucleul dur al acestei reprezentări e constituit de *socialitate*, cu cele două axe ale sale: o anumită poziție a familiarității celui-lalt și orientarea hedonică (intensitatea orientării sexuale și intensitatea solicitării fizice). E vorba despre anumite axe de interpretare a socialității. Iar periferia este constituită din contextele suplimentare și specifice care se adaugă acestui cadru.

Nucleul dur nu este constituit doar din scheme de interpretare a contextelor organizate pe două dimensiuni latente, ci și dintr-un set de *valori relative la loisir*. Aceste valori sunt legate de modul în care se produce prestigiul sau capitalul simbolic în cadrul acestei categorii sociale.

Studenții pot acumula capitalul simbolic în două moduri. Prin reconvertirea capitalului intelectual și a stilului de viață. *Capitalul intelectual* are două forme: cultural (perspicacitate) și școlar. Asupra ierarhiilor între studenți (și ale școlariilor în general) ierarhiile școlare au un impact semnificativ, ele constituind *capitalul școlar*. *Capitalul cultural* are în vedere informația culturală pe care o deține studentul

și capacitatea lui de a o procesa. Prestigiul, deseori, nu se obține prin faptul că cineva învață, ci pentru că nu învață și totuși e bine plasat în ierarhiile școlare. Acest fapt se datorează informației culturale pe care o deține și modului cum o instrumentalizează (istețimea). Dar în cadrul câmpului sunt valorizați pozitiv și studenții care știu să trăiască, „să se distreze”, *les bons viveurs*. *Capitalul de stil* este un capital al competențelor sociale acumulate, relativ la distracție. *Capitalul simbolic* este dobândit prin acumularea ambelor tipuri de capitaluri. Cel ce acumulează disproporționat doar unul din cele două capitaluri specifice riscă să fie catalogat ca deviant. Agentul care acumulează doar capital școlar riscă să fie catalogat ca deviant prin conformism la valorile instituționale, iar cel ce acumulează doar capital de stil ca deviant prin abatere de la valorile instituționale. Doar zona de echilibru, care este relativ mare, între cele două capitaluri e zona de conversie în capital simbolic mare. Valorile legate de loisir sunt legate de modul în care cineva gestionează capitalul de stil în vederea acumulării capitalului simbolic.

Prin urmare, nucleul dur al reprezentării distracției conține trei elemente: (1) ancorare într-un mediu cu o anumită poziție a familiarității, (2) orientarea hedonică și (3) valorile de stil. Valorile nu pot fi plasate la periferia reprezentărilor tocmai datorită caracterului rezistenței lor la schimbare. Agenții *valorizează* în mod distinct,

dar utilizează *aceleași* valori. Un agent posedă un capital simbolic diferit în grupuri sociale diferite, dar valorile după care îi este atribuit acest capital sunt aceleași. Într-un grup de persoane în care capitalul școlar este mai important, un stil de viață orientat puternic spre distracție nu e la fel de valorizat ca și într-un grup în care capitalul de stil e mai important.

Raționalizarea reprezentării sociale de distracție

Raționalizarea socialității. Dialectica cunoscuți-necunoscuți

Pornind de la organizarea reprezentării sociale a „distracției”, în această secțiune vom analiza procesele de raționalizare decelabile pe fiecare palier al ei, alocând câte o subsecțiune fiecărei dimensiuni: (1) raționalizarea primei componente latente a reprezentării de „distracție”, cea a nefamiliarității celuilalt; (2) raționalizarea sexualității în practicile de loisir; (3) raționalizarea valorilor de stil atașate distracției și (4) raționalizarea spațiilor în care are loc distracția.

Nucleul „distracției” este constituit din socialitate organizată pe cele două axe, iar periferia este constituită din contexte de actualizare a socialității. Din descrierea acestora în secțiunea anterioară se poate observa că distracția este un mod de exprimare prin care se ridică o serie de pretenții asupra sinelui. E un mod prin care sinele

Tabelul 6. Organizarea reprezentării sociale de „distracție”

Structura	Organizare
nucleul dur	nefamiliaritatea celuilalt
	orientarea hedonică
	valorizarea stilului de viață
periferie	prima centură: moduri ale distracției cu preferențialitate mare
	a doua centură: moduri ale distracției cu preferențialitate mică
	a treia centură: moduri ale distracției cu preferențialitate individuală

se actualizează. E o deschidere care are nevoie de un context securizat. Securizarea față de celălalt necunoscut, ce poate fi închis și rău intenționat, se realizează prin intimitatea cu celălalt prieten sau prin familiaritatea difuză față de spațiul în care are loc distracția. Deseori, în discotecă sau într-un bar ori în alte contexte ale distracției, sinele e ținta unor priviri sau atacuri verbale ironice sau e nefamiliar cu locurile. A „te simți bine” nu este realizabil într-un mediu dezaprobat. Doar prezența unui cunoscut loial poate anula aceste efecte prin aprobare sau o familiaritate a locurilor. Prezența celui-lalt cunoscut în momentul distracției mai e importantă și dintr-un alt punct de vedere. Doar o actualizare recunoscută este o actualizare reală. A fi singur într-un context al distracției conduce spre o relativă repliere spre sine care inhibă manifestarea autoexpresivă.

În cadrul distracției, și celălalt necunoscut joacă un rol foarte important. În discotecă se dansează pe același ritm piese muzicale cu același mesaj, mișcărilor sunt asemănătoare. Pentru a descrie acest spațiu, vom folosi conceptul de „sărbătoare” [*fête*] a lui Durkheim (1995, 192 și urm.), însă într-o formă modificată.

În societatea arhaică, sărbătoarea era prilejul cu care conștiința colectivă era infuzată de noi reprezentări cu autoritate socială sau vechile reprezentări erau reinfuzate cu autoritatea socială. Mișcărilor simultane, starea de surescitare permiteau concentrarea tuturor conștiințelor asupra aceluiasi obiect și validarea lui prin însăși recunoașterea lui simultană. Comunitatea care serbează se ipostaziază în acel obiect, fără să se recunoască însă ca atare. Autoritatea obiectului provine din două surse: concentrarea conștiințelor asupra lui și nerecunoașterea faptului că autoritatea lui provine din această concentrare simultană. Folosind conceptul marxian de „alienare”, s-ar putea spune că autoritatea lui provine din *alienarea*

conștiinței colective în acel obiect. Alienare pentru că obiectul reprezentării era înstrăinat unor puteri supranaturale sau supra-cosmice.

În discotecă nu există două condiții esențiale pentru ca acest spațiu să fi interpretat *direct* prin prisma conceptului de „serbare”: unitatea ideatică și identitatea obiectului reprezentat. Chiar dacă muzica are același mesaj prin text, nu este o condiție suficientă pentru a crea unitate ideatică; persoanele care vin să danseze în discotecă nu au sisteme de credințe asemănătoare și nu au un fond comun de reprezentări, cel puțin în sesul pe care îl necesită „serbarea”. Însă și mai important: nu există un obiect de reprezentare comun pentru că obiectul îl constituie propriul sine al fiecărei persoane și al grupului de prieteni/cunoștințe cu care ea a venit. Nu există un spațiu comun al conștiințelor, ci un cadru comun în care ele se manifestă.

Pentru necesitățile noastre analitice, *sărbătoarea* durkheimiană poate fi însă generalizată cu ajutorul conceptului antropologic de *mana*. *Mana* este forța colectivă a comunității care se manifestă prin fenomenele de recunoaștere socială, forță socială ipostaziată într-o forță impersonală alienată. Există multe denumiri ale acestei forțe în triburile arhaice, însă cea care s-a impus în comunitatea științifică este cea propusă de Marcel Mauss, care o folosește pentru a explica forța unor șamani și magi din societățile arhaice. El explică eficacitatea acțiunilor lor prin faptul că ei manipulează eficient *mana*: ei reușesc să concentreze forța recunoașterii sociale în direcția pe care o doresc ei. Bourdieu (1997) a preluat conceptul de *mana* pentru a explica modul în care funcționează capitalul simbolic. Prestigiul unei persoane sau al unei acțiuni se realizează prin cunoașterea și recunoașterea conferite de alteritate. O persoană sau acțiune este prestigioasă în măsura în care concentrează simbolic recunoaștere, *mana*. În acest

context, serbarea durkheimiană este o acțiune colectivă prin care diferite obiecte reprezentate sunt investite cu *mana*.

În discotecă, conștiințele sunt concentrate asupra unor obiecte particulare, însă sunt concentrate „împreună” asupra acestor obiecte. Există „atmosferă”, adică recunoașterea prezenței celorlalți și a autorității lor sociale, cu care este investită acțiunea. A dansa e un lucru care e luat „în joacă”, ludic, dar asta nu înseamnă că este exclusă seriozitatea și autoritatea socială⁷. „Atmosfera” este, de fapt, *mana* degajată de „comunitatea celor care dansează”. Dar *mana* nu încarcă, precum în sărbătoarea descrisă de Durkheim, o reprezentare comună a conștiinței cu autoritatea colectivității, ci o reprezentare particulară a fiecărui participant. Iar acea reprezentare este cea a propriului sine al fiecărui participant. Ceilalți sunt importanți pentru că participă la alchimia genezei *manei*, astfel încât sineitățile se pot autoexprima și dezvălui pentru că sunt create condițiile unei astfel de manifestări. Dezvăluirea este validată social prin încărcarea ei cu *mana*.

Care este raportul dintre ceilalți cunoscuți și necunoscuți? Ceilalți cunoscuți securizează și permit revărsări emoționale, ei sunt și prelungiri ale sineității și ancorări ale acestora. Când sinele se infuzează cu *mana* sau o consumă, el se extinde înspre ceilalți necunoscuți. Are nevoie de necunoscuți pentru „atmosferă”, sau, altfel zis, *mana*, dar și de cunoscuți pentru autoritatea locală prin care se creează solidaritate prin încărcarea cu autoritate și cu identitate a unor obiecte comune grupului (sineități și comportamente). Cei cunoscuți joacă și ei rolul de creatori de atmosferă, însă funcția lor centrală este de securizare emoțională. Totuși, există diferențe semnificative când doar cei cunoscuți creează atmosfera, nu însă și cei necunoscuți. Te „distrezi” mai bine dacă toți se „distrează”, nu numai grupul de cunoscuți.

În această viziune, loisirul este o formă secularizată a sărbătorii. Raționalizarea loisirului implică, de fapt, tocmai procesul de desacralizare a sărbătorii. Durkheim arată că sacralitatea este un produs social al conștiințelor concentrate colectiv asupra unor obiecte. Însă aceleași forțe sociale în contexte diferite sociale pot concura la construcția unei acțiuni sociale secularizate.

Raționalizarea viziunilor asupra lumii a avut ca efect trecerea în proprietatea persoanei a propriului sine. Realizarea sinelui nu se mai face prin sacralizare, ci se poate face prin ordonarea consistentă la trei niveluri: la nivelul ordinii interioare, la cel al percepției corecte a realității și la nivelul unei acțiuni adecvate. Această realizare se poate face prin actualizare. Actualizarea se poate face doar pe dimensiunea orizontală a relațiilor cu alteritatea. Pentru că realizarea sinelui nu se mai face prin sacralizare, relațiile cu ceilalți s-au schimbat atât prin transformarea intimității, cât și prin transformarea relațiilor cu cei străini. Distracția este o acțiune care surprinde dialectica dintre cunoscut și necunoscut, dintre intim și străin în realizarea sinelui. Loialitatea și auto-dezvăluirea sunt modurile prin care s-au raționalizat raporturile intime. S-a diferențiat adevărul de legătura propriu-zisă, criteriul de validitate a relației intime de prietenie fiind tocmai intensitatea relației care se măsoară prin stabilitatea (loialitatea) și intensitatea ei (autodezvăluirea). Pentru ca sinele să se simtă bine, să se distreze, are nevoie de un cadru interacțional securizat; doar așa se poate exprima. Însă are nevoie pentru a se distra și de atmosferă, care poate fi explicată prin conceptul de *mana*, autoritate socială creată prin prezența celorlalți, care, prin coacțiune, validează o acțiune. Dar prezența celorlalți, în special necunoscuți, se traduce în termeni de realizare a sineităților particulare, o fațetă a raționalizării relațiilor cu ceilalți.

Hedonism și raționalizare

În această subsecțiune vom trata problematica raționalizării sexualității din practicile de loisir. „«Sinceritatea» este una dintre condițiile de bază ale eficacității simbolice.” (Bourdieu, 1998, 232) Ca denegarea sexualității să funcționeze, sinceritatea este o condiție necesară. Agenții sociali refuză o definiție cu conotații sexuale a unei astfel de interpretări a acțiunilor lor. Ei se distrează și sexualitatea „nu” are nici un rol în această activitate sau are un rol „marginal”. Dar aceasta doar la nivel declarativ. Pentru că la nivel acțional transpar intenții de natură sexuală: mod de îmbrăcăminte, mod de a dansa, comportament explicit sexual („a agăța”, „a te lăsa agățată”). Un subiect relatează faptul că i se plătesc deseori de către necunoscuți sucuri sau băuturi, însă neagă acestor comportamente orice intenție sexuală.

În aceste contexte ale distracției, comportamentele cu intenționalitate sexuală nu sunt comportamente care vizează inițierea unei relații bazate pe dragoste romantică, chiar dacă în procesul comunicațional s-ar afirma acest lucru. Ci mai degrabă sexualitatea este integrată în distracție. Este un mijloc al ei. Agenții inițiază relații bazate pe sexualitate pentru a se distra. Sunt relații de scurtă durată, hedonice. Pentru ca acest tip de relații să fie posibile, e nevoie ca spațiul distracției să fie *neutralizat moral*. Doar suspendarea relativă a moralei permite orientarea spre celălalt ca un mijloc de distracție. Relațiile sunt manipulate strategic pentru obținerea unui scop: a te simți bine. Weber vorbește despre neutralizarea morală a sferei muncii în contextul în care analizează orientarea metodică a acțiunilor din sfera vocațională a protestanților.

În etica protestantă, problema salvării este tratată din perspectiva vocației, chemării în sfera muncii. Succesul vocațional este un indicator al faptului că cel credincios

este salvat. El poate fi testat doar dacă sfera vocațională este *obiectivată* (*versachlicht*): diferențiată moral de celelalte sfere și neutralizată. Doar în măsura în care entitățile din lumea vocațională sunt transformate în obiecte manipulabile pot fi utilizate spre testarea și obținerea succesului. Credinciosul verifică dacă este salvat prin ancorarea în sfera acțiunilor rațional-instrumentale. În sine, neutralizarea morală nu este neapărat o acțiune rațională, dar face posibilă acțiunea rațională prin obiectivare. Transformând discuția, folosirea sexualității ca mijloc al distracției cere, ca o condiție prealabilă, transformarea celuilalt în obiect ce poate fi manipulat prin acțiuni comunicative. Iar obiectivarea celuilalt necesită *neutralizarea morală a distracției*. Doar așa este posibilă o orientare rațional-instrumentală spre celălalt și utilizarea lor și a contextelor create de ei ca mijloace ale distracției. Distracția ca scop poate fi obținută, în acest sens, prin utilizarea sexualității ca mijloc, în trei moduri: (a) prin consum voaieuristic de sexualitate, (b) prin diferite practici discursive care trădează intenționalitate sexuală sau (c) prin comportamentele ce urmează unor practici discursive încununate de succes.

Sexualitatea presupune tocmai acest joc al punerii în scenă: privire, replică, speranță, dorință, retragere, atac, hărțuire, disponibilitate etc.⁸. Ceea ce este specific aici e transformarea în mijloc a sexualității într-un spațiu neutralizat moral în vederea realizării distracției ca scop.

Neutralizarea morală *nu* este o suspendare morală. Sexualitatea în contextele distracției, statistic vorbind, nu ia forma unor orgii⁹. Nu e vorba despre sărbătoarea antropologică unde totul este permis. Sexualitatea este practică într-un context raționalizat prin intermediul acțiunilor comunicative. Există o negociere între parteneri și o utilizare mutuală ca obiecte sexuale.

Raționalizarea valorilor de stil

Nu putem vorbi despre un spațiu public al studenților din Cluj-Napoca în care să existe dezbateri argumentate. Nu există nici un tip de media în care să se exprime și să se combată păreri. Sau întruniri în care să existe schimburi de opinie. Dacă există grupuri de discuție la aceste întâlniri, se dezbate mai degrabă probleme cu caracter științific. O condiție necesară ca să existe raționalizare a conținutului valorilor este tocmai existența unui spațiu public. Valorile ce guvernează comportamentul studenților nu pot să treacă printr-un asemenea proces de vreme ce îi lipsesc condițiile. În schimb, este posibil un alt tip de raționalizare. O raționalizare la nivel de profunzime, raționalizarea formală a valorilor. Weber a încercat să demonstreze că prin etica protestantă valorile s-au transformat în principii formale, care, aplicate procedural, s-au extins la toate palierele vieții atât de profund, încât au fost capabile să organizeze și să penetreze întreaga biografie a indivizilor și a unor grupuri sociale. Etica tradițională este una contextuală care, prin obișnuință, regularizează comportamentul uman. Este o etică superficială, aflată la suprafața comportamentului. Etica modernă, al cărui ideal tip este etica protestantă, e o etică prin care comportamentul normat al indivizilor este generat dintr-o serie de reguli și principii, independente de context, o etică ce necesită o aprofundare și un efort metodic de aplicare în diferitele situații. Prin tranziția de la etica tradițională la cea modernă se generalizează aplicarea formală a intelectului și interiorizarea unor principii formale generative de comportament.

În cadrul câmpului, valorile de stil constituie un criteriu de plasare a studenților, însă nu foarte presant. Sau, mai exact: nici pe departe la fel de presant ca și în societatea americană, unde un elev sau student

care nu se supune normei de a fi monden – sau, folosind expresia americană, de a fi *cool* – este stigmatizat. Prin *cool* putem aproxima încadrarea într-un stil de viață care se legitimează prin distracție (*fun*), dar în care se acumulează și un nivel mediu de capital școlar. A nu fi *cool* poate avea un efect negativ asupra pieței întâlnirilor romantice/erotice și asupra modului de relaționare în grup (Iluț, 1999). Aceste criterii puternice de stratificare nu funcționează în rândul studenților clujeni. Valorile de stil nu s-au transformat în principii care să penetreze aproape toate sferile vieții lor. Aceasta este o observație obținută atât de pe teren, cât și furnizată de interviuri. Chiar dacă raționalizarea formală a valorilor de stil nu este avansată, ea *totuși* s-a produs. Acumularea unui capital școlar mare, nedublată de o acumulare de capital de stil, poate conduce spre ethicheta de „tocilar”. Dar ele nu funcționează astfel încât să-i confere prestigiu celei mai „populare fete din facultate sau din an” ori celui mai „popular student din facultate sau din an de studiu”, chiar dacă există rituri de investire în aceste roluri prin intermediul procedurii „Balul Bobocilor”. Eventual, funcționează alte tipuri de capitaluri specifice și prin urmare de roluri: „cea mai frumoasă” sau „cel mai amuzant”.

Raționalizarea în spațiile destinate distracției

Prin locuri ale distracției înțelegem spații ca: discoteca, cheful, barul, excursia, cinematograful etc. Ele se caracterizează printr-o *concentrare a mijloacelor distracției*: persoanele care vin să se distreze, tipul de media gestionat (muzică, peliculă cinematografică), amenajarea spațiului (dacă e cazul – discotecă, bar, cinema), securitatea spațiului etc. Sunt locuri unde există instrumentele necesare distracției.

Mijloacele distracției sunt exploatate de obicei în vederea obținerii unui profit

financiar. Prin integrarea distracției în circuitul economic capitalist, mijloacele sunt supuse unei continue (periodice) transformări pentru a mări profitul. Pe lângă aceasta, există o presiune din partea pieței de consumatori care doresc noi tipuri de senzații. Prin urmare, tipurile de distracție se diversifică, iar pentru cele existente se perfecționează mijloacele. Apar servicii pentru sporturi extreme, apar noi stiluri de muzică, instrumentele de redare a muzicii sunt perfecționate, pentru a răci aerul din incinta discotecii se folosesc substanțe speciale, se găsesc noi design-uri ale spațiului. Pe scurt, mijloacele sunt integrate într-un proces de selectare și acumulare. Sunt integrate într-un proces de *raționalizare instrumentală*.

Acumularea de mijloace în diferitele spații ale distracției nu este indistinctă. Există o anumită specializare a acestora. Se vor acumula anumite mijloace într-o discotecă și altele într-un bar sau altele la un chef. Acest lucru conferă calculabilitate diferitelor medii ale distracției. În discotecă, tocmai pentru a conferi controlabilitate consumatorului de distracție asupra mediului, managerii organizează seri specializate pe anumite genuri muzicale. Există și o specializare a clientelei. Anumite discoteci sunt frecventate de anumite categorii sau subcategorii sociale. Iar acest lucru este cunoscut și reproduș. Calculabilitatea este o altă față a raționalizării.

Am parcurs fiecare nivel al reprezentării sociale a distracției indicând procesele de raționalizare la care este supusă. Tabelul 7 prezintă sintetic argumentele de mai sus.

Concluzii

Ipoteza noastră este că transformările loisirului din spațiul postcomunist pot induce raționalizarea schemelor colective de interpretare și acțiune legate de loisir și astfel să conducă la o raționalizare a relațiilor cu sinele și cu celălalt; sau loisirul poate fi un spațiu al manifestării unor astfel de relații raționalizate. Am ilustrat această teză prin intermediul „distracției” studenților din Cluj-Napoca. S-au putut observa diferite forme de raționalizare precum: realizarea sineităților particulare prin intermediul auto-dezvăluirii și consumului de *mana*, obiectivarea celuilalt și neutralizarea morală, aprofundarea valorilor de stil, raționalizarea instrumentală a mijloacelor distracției, calculabilitatea mediului. Am tratat subiectul pornind de la o interpretare durkheimiană a unor teze weberiene: am utilizat conceptul de „raționalizare” pornind de la cele de „socialitate”, „sărbătoare”, „mana”, reprezentări sociale. În încheiere, mai facem câteva precizări.

Transformările loisirul în postcomunism nu înseamnă doar raționalizare. Bătaia în

Tabelul 7. Elementele raționalizate ale reprezentării sociale de distracție

	Elementele structurii	Raționalizare
nucleu dur	nefamiliaritatea celuilalt	consum de <i>mana</i> în vederea realizării propriei sineități și relații cu celălalt cunoscut bazate pe autodezvăluire
	orientarea hedonică	neutralizarea morală a spațiului distracției obiectivarea celuilalt și orientarea rațional-instrumentală în vederea unor finalități sexuale
	valorizarea stilului de viață	aprofundarea valorilor de stil
periferie	moduri ale distracției cu preferențialitate mare/mică	concentrare a mijloacelor distracției raționalizare instrumentală calculabilitatea mediului

spațiile rezervate de loisir nu este o practică rară. Nu puține discoteci s-au închis din cauza acestora.

Ipoteza noastră are două afirmații: (a) loisirul este un factor al raționalizării și (b) loisirul este un spațiu în care se manifestă scheme de acțiune și percepție raționalizate. Loisirul nu este *singurul* factor de raționalizare a sinelui și a relațiilor cu celălalt. Ea poate avea mai multe cauze, fiind, de exemplu, produsul unor factori structurali. Studenții sunt integrați într-un mediu care raționalizează: mediul academic.

Modernizarea prin loisir ar putea fi tratată și la nivelul altor grupuri sociale și chiar la nivelul secolului al XIX-lea, o dată ce clasele superioare au început să-si facă studiile în Europa vestică. Accesul în cadrul elitei era condiționat de o anumită compoziție a capitalurilor, iar capitalul de stil era o formă dezirabilă în acest portofoliu la începutul modernizării¹⁰. Cei mai mulți aristocrați din acea perioadă foloseau mai degrabă călătoria de studiu ca metodă de inițiere în stilul de viață occidental și al formelor de loisir decât ca o modalitate de achiziționare a capitalului cultural educațional.

Note

1. Ariño (1996) argumentează că *fiesta* latină modernă a suferit diferite procese de raționalizare. Totuși, el tematizează acest fenomen social ca pe unul care ține de irațional. Conceptul de „raționalizare” e utilizat ca un instrument pentru a indica transformările survenite, dar, în esență, fenomenul este irațional.
2. Există o literatură foarte bogată care tratează raportul între loisir și schimbarea socială. Studiul nostru ar putea fi înscris în acest domeniu de vreme ce raționalizarea indică procese de schimbare socială, însă această literatură nu ne oferă resurse teoretice și informații factuale utile pentru studiul de față. Studiile clasice de schimbare socială a loisirului sunt legate de evoluția binomului muncă-loisir și instituționalizarea loisirului, în special la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, prin intermediul schimbărilor survenite în sfera muncii și a relațiilor de producție. Anii '60-'70 aduc trei mari teme noi: (a) evoluția spre o societate de loisir (teoria societății de loisir a lui Dumazedier, 1967, 1974, care elaborează pe marginea teoriilor lansate de Russel, 1960), (b) corelația dintre loisir și stil de viață (Bourdieu, 1979) și (c) abordările feministe ale timpului alocat loisirului. În studiile actuale se observă o schimbare de accent: nu se mai tratează relația dintre loisir și întreaga societate sau cea mai parte a ei, ci se explorează relația dintre loisir și anumite subsisteme sociale (Jung, Moleda-Zdziech, 1998; Dredge, 2000; Preston-Whyte, 2001; Garnham, 2002). Studiul de față s-ar încadra în acest ultim curent, pentru că tratăm raportul dintre loisir și sistemul personalității prin intermediul conceptului de „raționalizare”.
3. O constantă a interviurilor realizate cu ocazia acestei cercetări este relativismul cu care sunt tratate formele distracției și neputința declarată de a specifica ce anume îi distrează pe ceilalți. De exemplu: „Nu toți sunt la fel! Fiecare are un anumit mod de a se distra...” – sau un alt interviuat: „Depinde, fiecare cu altceva...”.
4. Agenții sociali totuși se înțeleg când sunt puși în fața interpretării sensului cuvântului „distracție” în cadrul proceselor comunicaționale. Supuși la presiuni de specificare, în interviuri, subiecții declară aproximativ același lucru: „Deci să mă simt bine, ceva de genul ăsta, adică, în general, a face ceva ce-ți place, a face ceva ce te face să te simți bine” sau „Să te simți bine... să râzi, să poți să râzi, săăă... să faci lucruri naturale, cât mai natural, să... [pauză] și să fie frumos. Deci să te distrezi, să fie fain și... [râde] da! serio!, să fie fain și... să fie fain-frumos”.
5. O altă înțelegere: centralitatea e cu atât mai mare cu cât conotația a fost oferită de mai multe persoane (centralitate absolută). Ar fi două argumente care pledează pentru o abordare relativă: (1) semnificațiile unui cuvânt se relevă doar în relațiile lui cu alte cuvinte, (2) centralitatea unei cogniții într-o reprezentare socială este dependentă de caracterul său stabil, ne-negociabil – nu e contextuală și nu va depinde de cealaltă conotație oferită de subiect.

6. Pentru calcularea centralității relative a conotațiilor pot fi utilizate două strategii. Să considerăm context al unei conotații prezența unei alte conotații. Sau să considerăm context al unei conotații prezența și absența unei alte conotații. De exemplu, fiind date două conotații, în primul caz numărăm de câte ori au apărut împreună, în al doilea caz numărăm de câte ori au apărut împreună și nu au apărut împreună. Considerăm că cea de-a doua strategie este mai bună pentru că semnificația unui cuvânt nu constă doar în ceea ce se spune, ci și în ceea ce nu se spune sau nu e cazul să se spună.
7. Pentru o tratare a raportului dintre joc și seriozitate în modernitate, vezi J. Huizinga (1998, 301 și urm.).
8. Îi mulțumesc lui Horia Domnariu pentru această observație.
9. În ciuda faptului că ele sunt practicate în unele grupuri mai mici. În cursul documentării, diferiții informatorii au relatat despre existența unor asemenea grupuri. Dar ele nu constituie regula, ci excepția.
10. Pentru o analiză a evoluției compoziției capitalurilor în cadrul elitei românești din secolul al XIX-lea și începutul secolului XX vezi analiza excelentă a lui M. Lazăr (2002).

Bibliografie

- Abric, J.-C. (1976). *Jeux, conflits et représentations sociales*. Teză de doctorat. Université Provence.
- Abric, J.-C. (1996). Specific processes of social representations. *Papers on Social Representations*, 5(1), 77-80.
- Abric, J.-C. (1997). Reprezentări sociale : aspecte teoretice. În A. Neculau (coord.). *Psihologia câmpului intelectual : Reprezentările sociale* (pp. 107-127). Iași : Editura Polirom.
- Ariño, A. (1996). La utopía de Dionisos. Sobre la transformaciones de la fiesta en la modernidad avanzada. *Antropología*, 11, 5-19.
- Bourdieu, P. (1979). *La distinction : critique sociale du jugement*. Paris : Editions de Minuit.
- Bourdieu, P. [1980] (1997). *Rațiuni practice*. București : Editura Meridiane.
- Bourdieu, P. [1992] (1998). *Regulile artei. Geneza și structura câmpului literar*. București : Editura Univers.
- CES. (2001). *Moduri și stiluri de viață ale studenților clujeni într-un mediu multicultural*. Cercetare finanțată de Fundația pentru o Societate Deschisă.
- Chiribucă, D. (2002). *Tranziția post-comunistă și reconstrucția modernității în România, disertație de doctorat*. Cluj-Napoca : Universitatea „Babeș-Bolyai”.
- Dredge, D. (2001). Leisure lifestyles and tourism : socio-cultural, economic and spatial change in Lake Macquarie. *Tourism Geographies*, 3, 3, 279-299.
- Dumazedier, J. (1967). *Toward a society of Leisure*. New York : Free Press.
- Dumazedier, J. (1974). *Sociology of Leisure*. Amsterdam : Elsevier Scientific Publishing Company.
- Durkheim, E. [1912] (1995). *Formele elementare ale vieții religioase*. Iași : Editura Polirom.
- Garnham, N. (2002). Patronage, Politics and the Modernization of Leisure in Northern England : the case of Alnwick's Shrove Tuesday football match. *English Historical Review*, 117, 474, 1228-1246.
- Giddens, A. [1990] (2000). *Consecințele modernității*. București : Editura Univers.
- Giner, S. (1996). Religion, carisma, rason. *Antropologia. La Utopia de Dionisos, Las transformaciones de la fiesta en la modernidad avanzada (numero especial)*, 11, 83-98.
- Habermas, J. [1981] (1984). *The Theory of Communicative Action* (vol. 1), *Reason and the Rationalization of Society*. Cambridge : Polity Press.
- Huizinga, J. [1944] (1998). *Homo ludens*. București : Editura Humanitas.
- Jung, B. și Moleda-Zdziech, M. (1998). Central and Eastern European cultural policies, media reform and development of media markets in the mid-nineties. *Leisure Studies*, 17, 2, 69-93.
- Lazăr, M. (2002). *Paradoxuri ale modernizării. Elemente pentru o sociologie a elitelor culturale românești*. Cluj-Napoca : Editura Limes.
- Moliner, P. (1997). Cinci întrebări în legătură cu reprezentările sociale. În A. Neculau (coord.). *Psihologia câmpului social. Reprezentările sociale*. Iași : Editura Polirom.

Preston-Whyte, R. (2001). Constructed leisure space. The Seaside at Durban. *Annals of Tourism Research*, 28, 3, 581-596.

Russell, B. (1960). *In Praise of Idleness and Other Essay*. Londra : George Alland and Unwin.

Szelenyi, I. (1978). Social Inequalities under state redistributive economy. *International Journal of Comparative Sociology*, 1, 61-87.

Szelenyi, I., Beckett, K. și King, L.P. (1994). The Socialist Economic System. În N.J. Smelser și R. Swedberg (eds). *The Handbook of Economic Sociology* (pp. 234-254). Princeton : Princeton University Press.

Voveil, M. (1996). La fiesta en el campo de la historia de la mentalidades. *La Utopia de Dionisos, Las transformatines de la fiesta en la modernidad avanzada (numero espécial)*, 11, 21-38.

Weber, Max. [1922] (1968). Economy and Society. În G. Roth și K. Wittich (eds). *An Outline of Interpretive Sociology*. New York : Bedminster Press.

ANEXĂ

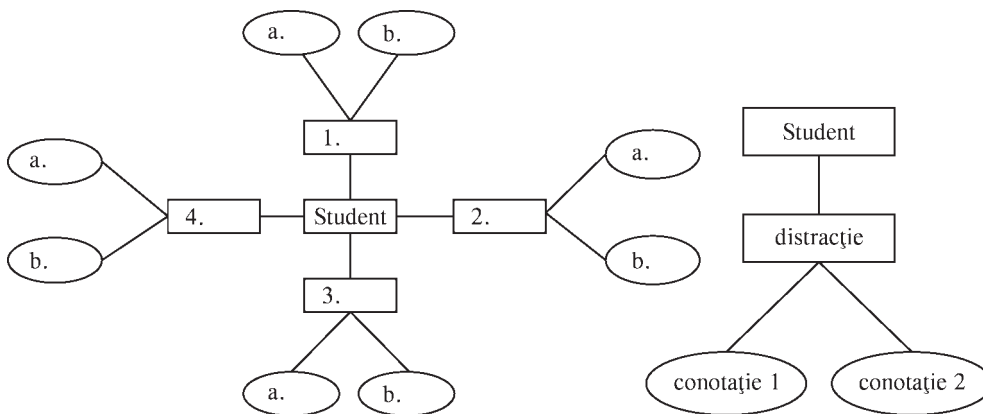

Fig. 2. „Care sunt primii patru termeni care îți vin în minte când te gândești la cuvântul «student»? Indică, apoi, încă două cuvinte care îți vin în minte când te gândești la fiecare dintre acești patru termeni.”

Notă. Cele două conotații ale distracției constituie informația utilizată pentru a contura conținutul reprezentării sociale a *distracției*.

Tabelul 8. Tabelul de centralitate relativă a categoriilor de conotații. Acest tabel a constituit datele de intrare pentru analiza componentelor principale, scalare multidimensională și decelearea centrului și periferiei în cadrul rețelei unde nodurile sunt categoriile de conotații

altele																				
bar	0,14																			
băutură	0,08	0,17																		
bună dispoziție	0,04	0,14	0,08																	
chef	0,25	0,29	0,22	0,23																
consum cultural	0,06	0,15	0,1	0,06	0,25															
discotecă	0,23	0,19	0,26	0,23	0,3	0,22														
excitement	0,04	0,13	0,07	0,03	0,23	0,05	0,22													
excursii	0,09	0,18	0,13	0,09	0,23	0,1	0,25	0,08												
fete-băieți	0,06	0,15	0,08	0,06	0,23	0,08	0,24	0,05	0,11											
inactiv	0,03	0,13	0,06	0,03	0,23	0,04	0,22	0,02	0,08	0,05										
libertate	0,03	0,13	0,07	0,03	0,22	0,05	0,22	0,02	0,08	0,05	0,02									
muzică	0,05	0,14	0,07	0,04	0,24	0,06	0,23	0,03	0,09	0,04	0,03	0,03								
ora ^o	0,03	0,12	0,06	0,03	0,22	0,04	0,21	0,02	0,08	0,04	0,02	0,01	0,03							
rar-des	0,03	0,13	0,07	0,03	0,24	0,05	0,22	0,02	0,08	0,05	0,02	0,02	0,03	0,02						
sărăcie	0,03	0,13	0,07	0,03	0,23	0,05	0,21	0,02	0,08	0,05	0,02	0,02	0,03	0,01	0,02					
socialitate	0,11	0,21	0,15	0,12	0,27	0,14	0,26	0,11	0,16	0,14	0,11	0,11	0,11	0,1	0,11	0,11				
sport	0,04	0,13	0,07	0,04	0,23	0,05	0,21	0,02	0,08	0,05	0,02	0,02	0,03	0,02	0,03	0,02	0,03	0,02	0,1	

Notă. Date integrale °i codul în SPSS pentru obținerea acestui tabel de la autor.

Abstract

In this paper we argue that leisure can play a function of cultural modernization in the post-socialist Eastern Europe through the processes of rationalization induced to the interpretative and actional schemes of the social actors. We will illustrate this thesis with an analysis of the rationalization processes of the social representation of the „distracție”, a Romanian word which designates „having fun”, among the students in Cluj-Napoca, Romania. Keywords: leisure, rationalization, modernization in post-socialism, social representations.

Primit la redacție : mai 2003